

להתר אכילה משאר בהמות, ששיעור אכילתה כזית, ובין שאר בהמות שיהא שיעורן ביותר מכן. ומתריך: לא הקישם הכתוב אלא לענין איסור בל תשקצו ולא לענין שיעוריהם. לפהתוס': יש לנו להקיש בהמה לשרצים, וכשם שבשרצים השוה אכילה לטומאה, כמו כן בבהמה יתחייב על אכילת אברים בכלשהו, כשם שמטמאים בכל שהו. ומתריך שלא לכך הוקשו, כאמור. לפרוש המגיד-משנה: נאמר גם בבהמה שיש חילוק בין 'מובדלת' דהיינו האברים שהם מובדלים לטומאה, שיהו מובדלים לאכילה ללקות עליהם בכלשהו, ובין 'שאינה מובדלת' היינו בבשר שאינו אבר, שדינו בכזית כשאר הלכות. ומתריך: 'הא אשוינהו רחמנא לבל תשקצו' (כך גרס בגמרא כנראה) – כולם שוים ואין הפרש בין אכילת אברים לדבר אחר, וכן בשרצים אין חילוק באכילה בין אברים לשאר בשר.

סיכום הדברים:

בהמה; –

שיעור טומאתה לאחר מותה – בכזית. אבר שלם, בין שפרש מחיים בין לאחר מיתה – מטמא בכלשהו. שיעור חיוב על אכילתה – כזית, הן בשר הן אבר שלם.

שמונה שרצים שבתורה; –

טומאתם בכעדשה. אבר שלם – אין לו שיעור. [הרמב"ם (שאר אבות הטומאות ד) כתב, בין שפרש האבר מחיים בין לאחר מיתה – מטמא בכלשהו. ובקין אורה דייק מהתוס' בסוגיתנו, שאינו מטמא כשפרש מחיים, והקשה עליהם מסוגיא ערוכה בחולין, שאבר מן החי מטמא בשרצים].

שיעור חיוב על אכילתם לאחר מיתה – בכעדשה, לפי שהוקשה אכילה לטומאה. אבר שלם; הרמב"ם כתב ששיעורו בכעדשה (כי לענין אברים לא הוקשו אכילה וטומאה, כפירוש המ"מ), ואילו בדעת רש"י ותוס' נקט המנחת-חינוך (קסב, א-ב) כדבר פשוט שלוקים עליהם בכלשהו. (וצ"ב, אמנם בדעת התוס' יש לדייק כן, להקיש אכילה לטומאה באברים, אבל מרש"י לכאורה אין במשמע כן אלא לעולם בכעדשה. וכן סתם בלקוטי הלכות ולא הביא דעה חולקת). וכן הביא מתורת הבית להרשב"א (האריך בית ד ש"א יד:).

שיעור חיוב על אכילתם בחייהם – בכזית. (ואבר שלם – להמנחת-חינוך בדעת רש"י תוס' ורשב"א – בכלשהו. ולדעת הרמב"ם – בכזית).

שאר שרצים שבתורה – אינם מטמאים כלל.

ושיעור חיוב על אכילתם; לדעת רש"י והרמב"ם (מאכ"א ב) – בכזית. לפרוש תוס' אפשר בכעדשה (ובזבחים קו: החליפו רש"י ותוס' שיטתם. וע"ע ברש"י ותוס' יבמות קיד:). ואין חילוק בין בשר לאבר שלם.

דף יז

'אמר רב חנין אמר רב זעירא: וכן'. כפי הגרסה מרש"י ותוס', הגרסה הנכונה היא ובו. כלומר, בעוד הדם בשרץ, רק אז מצטרף עמו (כפירוש התוס'). ולפרש"י: דוקא דם של אותו שרץ עצמו.

'אמר רב יוסף: לא קשיא, כאן בכלולו כאן במקצתו'. לדעתי למדו זאת מן הכתוב: אלה הטמאים לכם בכל השרץ – היינו, שיהא השרץ שלם כולו (בכל השרץ), אז מצטרפים אף שני מינים, ולכן כללם בטומאה אחת (משך חכמה שמיני יא, כט)

'הלך רבי ראובן בן איסטורובלי וסיפר קומי והלך וישב עמהם...' ומשום הצלת הכלל, מותר לישראל ללבוש ולגלח כמנהג הגויים, אף על פי שיש איסור תורה בדבר כשאינו עושה כן לצורך הצלה. וכן מצינו (בסוטה מט ובב"ק פג) באבטולס (אבטולמוס) בן ראובן שהתירו לו לספר קומי מפני שהיה קרוב למלכות. וכעין זה אמרו (ע' קדושין עו): ארבע מאות בחורים היו לו לדוד בחיילותיו וכולם מסתפרים ומגדים בלורית היו, שהיו הולכים בראש הגייסות כדי להבעית את האויבים (עפ"י כסף משנה הל' ע"ו יא, ג. וגרס גם כאן 'אבטולס בן ראובן, וכ"ג התוס' בב"ק פג).
 או גם י"ל שהתורה לא פרשה דבר אלא סתמה 'ובחקותיהם לא תלכו' ומסרה הדבר לחכמים, והם ראו שאין לגזור על הקרובים למלכות (כס"מ שם).
 ויש מי שכתב שכל שאינו עושה לובש ומלגח כמותם כדי להיות נוהג כמותם שנראה בזה כמודה לדתם, אלא עושה כן רק כדי שלא יהא לו גנאי אם ישתנה מהם – אין בו איסור תורה (עפ"י ב"ח יו"ד קעח).

(ע"ב) 'אמר להם רבי יוסי: ואילו היה אבא חלפתא קיים... אמר להם רבי שמעון: אילו היה יוחאי אבא קיים...' על הזכרת שם האב בכינוי כבוד ('אבא') – ע' במובא בקדושין לב.

'אל יחזור הבן אצל אביו.' מצינו בכמה מקומות שהתלמיד שהורה הלכה בפני הרב נענש בעונש חמור, ולא מחל לו הרב. ויש להבין, הלא אמרו (קדושין לב). הרב שמחל על כבודו – כבודו מחול, ומדוע לא מחל הרב לתלמידו להצילו מעונש חמור כל כך?
 – משמע שאין ראוי לרב למחול על הוראת הלכה בפניו. וטעם הדבר נראה משום שחומר עוון זה אינו זלזול ברב גרידא, אלא משום זלזול במעלת הזקנים שיש לכלל ישראל, כי רק על ידי שמיעת הנערים לזקנים, מקבלים זקני ישראל את מעמדם הראוי, אבל כשכל אחד מורה הלכה לעצמו, איבדו ישראל את זקניהם. [ומה שמצינו בתוס' שאם הרב מחל על כבודו מותר להורות הלכה בפניו – זהו כשמחל לפניו כן ונתן לו רשות] (עפ"י שיחות מוסר לגר"ח שמואלביץ, לה תשל"ב).
 ומובן לפי זה את הקשר דבריו: 'מעקימת שפתיך אתה ניכר שת"ח אתה – אל יחזור הבן אצל אביו' – שכל שמעלתו וחשיבותו של התלמיד מרובה, גדולה יותר הפגיעה במעמד הזקנים, כי הכל רואים ולומדים ממנו.

'הפיגול והנותר...' ע"ע במובא בכריתות ג בענין מקורות הלאוין באכילת פיגול ונותר, וחילוק חטאות בהם.

'ככתבם וכלשונם'

'שאל רבי מתיא בן חרש את רבי שמעון בן יוחאי בעיר (רומי)...' –

הנה מאמר מאת החכם רבי ראובן מרגליות ז"ל ('מחקרים בדרכי התלמוד', ד, עמ' יג), על פשר המעשה שלפנינו: כל הסיפור הזה הוא מופלא מאד, שאם כי אמרו חכמים כל המורה הלכה בפני רבו חייב מיתה, הלא אמרו כן אך על תלמיד המגיס לבו בהוראה, קובע מדרש ונוהג ברבנות במקום רבו להורות הלכה למעשה, אבל מעולם לא נאמר כן על תלמיד היושב לפני רבו וזהיר בכבודו עד כי בהזכירו אסמכתא לאחת ההלכות המקובלות מעקם הוא פיו ואומר נימוקו בלחישה, תלמיד ותיק כזה רשאי לחוות דעתו, וכל כהאי מילתא לימא אינש קמי רביה ולא לשתוק. הן לא נשאלו אם דם השרץ טמא או טהור, כי אם 'מניין', הרי שלא היה בזה משום הוראה כלל, אך חקר מניין

האסמכתא שבתורה, ובכך גם אם שונה היתה דעת ר' אלעזר ב"ר יוסי מדעת ר' שמעון בן יוחאי, שר"א למד מריבוי וא"ו זה – וזה, בעוד שר' שמעון למד מריבוי ה"א 'טמא – הטמא', סוף סוף אין בזה משום מורה הלכה בפני רבו, ומדוע זה יתחייב בנפשו, ולמה זה יענש?

מפליא כמו כן לחשוב כי ר"ש בן יוחאי בקצפו שכח גם הבטחתו טרם צאתו לרומא, לא זכר באפו אשר קיבל על עצמו דלא ליענשה, וגם דבריו לעו, כאילו מרוב כעסו נפלטו מפיו רק דברים מקוטעים, הלוא צריך היה לנמק קפידא שלו, לומר מדבריך ניכר שתלמיד חכם אתה, מימר שפיר קאמרת אבל אתה מורה הוראה בפני רבך ולכן אל יחזור הבן אצל אביו. וראה בברכות ל"א ב כשהורה שמואל לפני עליו. מהסגנון שלפנינו הרי חסר כל נימוק על ההענשה, האם בשביל שתלמיד חכם הוא – ימות?

מוזר גם הביטוי **מעקימת שפתיך ניכר** – לחישה אין זו עקימת שפתים, והיכרות תלמיד חכם אינה ע"י חוזק הקול כי אם לפי תוכן דבריו.

מלבד כל זה מפליא מאד למה זה התפלאו התלמידים כל כך **חכים ליה בן יוחאי** כאילו היה רשב"י אז תלמיד קטן בלתי נודע בקהל חכמים, והן רבם ר' מתיא בן חרש הוא ששאל את רשב"י שאלה זו מנן לדם שרצים שהוא טמא, ובשאלו אותו הלוא בטח ידע כי בר הכי הוא ר' שמעון זה להשיב, ובאמת הן היה רשב"י אז כבר בשיא גדולתו אחרי צאתו מהמערה שם קנה הודו והדרו, מוכר בתור עמוד התורה ומלומד בנסיים, ומה היא ההפתעה אם ידע להשיב?

ויותר מכך, ר' מתיא בן חרש השיב לתלמידיו כי תלמוד ערוך הוא בפיו מר' אלעזר ב"ר יוסי, רואים אנחנו איפוא שר' שמעון בן יוחאי קיבל דבריו והשיב לר' מתיא כדברי ר' אלעזר ב"ר יוסי, והן כל הלומד מחבירו אפילו דבר אחד חייב בכבודו, ואין יתואר כי הפעם לא די שלא כיבדו אלא מימחי נמי מחי – ?

ועוד זאת, מהסגנון היינו דאמר ר' אלעזר בר' יוסי אני ראיתי הפרוכת ברומא משמע שכן חזר למולדתו ומקומו וסיפר שם אשר ראה בריחוק מקום ולא נענש מיד טרם שהספיק לחזור אצל אביו.

בלתי מובן הוא גם אשר אחרי אמרם מי ילך ויבטל הגזרה? והשיבו ילך רשב"י שהוא מלומד בנסיים, שאלו שוב ואחריו מי ילך? – הביטוי 'ואחריו' אינו מתאים במשלחת משותפת, בכניסה לבית אומרים פלוני נכנס ראשון ואחריו אלמוני אבל במשלחת לבי קיסר צריכים להגיד 'ומי ילך עמו?', מלבד זה מפליא עצם החיפוש אחרי מי שישתתף עמו, הן במסע של 'מלומד בנסיים' לבטל גזירה אין צורך בחברותא, כאשר שלחו בזמנו את ר' נחום איש גמזו לבי קיסר בשביל שמלומד בנסיים היה (ראה תענית כ"א א) לא נמצא ששיתפו מי שהוא עמו, וגם אם להשתתפות במשלחת לבי קיסר הלוא היו צריכים לשלוח אחד מזקני הדור ולא את ר' אלעזר זה, אשר אביו ר' יוסי הוא שהיה חבירו וכן גילו של ר' שמעון בן יוחאי, ובנו ר' אלעזר צעיר בשנים הרבה מר' שמעון והוא כתלמיד לפני רבו.

ברור איפוא כי לא בתור משתתף במשלחת ליווה ר' אלעזר ב"ר יוסי את ר"ש בן יוחאי כי אם בתור צעיר לשמשו בהיותו בארץ נכר. כשהציע ר' יוסי את עצמו להתלוות לרשב"י לא הסכים רשב"י שחבירו בן גילו ישמשו כי אם בנו הצעיר.

בדקתי בצילום הכתב-יד מינכן ושם הגירסא: ואחריו מי ילך ר"א ב"ר יוסי. אמר להן ר' יוסי: אלו היה אבא חלפתא קיים יכולין אתם לומר לו תן בנך להריגה. אמר להן ר' יוסי: אנא, דילמא עניש לה ר' שמעון קמסתפינא. ואין בכת"י המלים: 'אילו היה יוחאי אבא קיים יכולים

אתם לומר לו תן בנך להריגה, כי אם יש צורך בשביל טובת כלל ישראל לנסוע לרומא בטח היה יוחאי אביו מסכים שיסע גם אם היה סכנה מצד מלכות הרשעה. כן אם היה ר' אלעזר בר"י צריך להשתתף במשלחת בטח לא היה ר' יוסי אביו מהסס מלהסכים שילך, אך כאמור לא היה חבר המשלחת רק צריך היה להתלוות לרשב"י ולשמשו בדרך, ור' יוסי פחד שלא יכווה בגחלתו. מפתיעים הם השינויים הרבים שבכתב יד הנזכר בעצם הענין, לפנינו **קיבל עליה דלא ליענשיה ואפילו הכי ענשיה**, ובכתב יד אין זכר מזה. וכן בספר הלכות גדולות לרב יהודאי בהל' מעילה (ווי"ק"א א) שכמו כן הובאה עובדא זו בלי מלים אלו, וכן אין הדברים הללו במדרש הגדול לך ט"ז ט, וגם אינם בספר המעשיות שהדפיס גסטר מכת"י עתיק (ליפטיא תרפ"ד) ראה שם ע' טו. יש לנו איפוא שני זוגי עדים כי כל עיקר הסיפור שרשב"י קיבל על עצמו שלא לענוש אותו ואעפ"כ הענישו אין לו מקור בתלמוד, והמעייין בתוספות מעילה שם יוכח שגם לפנייהם לא היו הדברים הללו בגמרא. הם הביאו מירושלמי שנדר לו שלא יענישנו, ואילו היו הדברים פה במקומם בתלמודא דידן לא היו מפליגים להביא ממרחק, ברור איפוא שמעולם לא היו אלה הדברים בתלמוד, וידוע שהרבה פעמים הביאו מקדמונים בשם 'ירושלמי', ולא כונו לתלמוד ירושלמי, כי אם לאיזה 'ספר ירושלמי' שהיה אצלם.

ושינוי מהפכני מצאתי בנוסחת ספר מעשיות שהזכרתי וגם במדרש הגדול פ' לך (ע' רסו) בהם הובא שאמר רשב"י: **מעקימת שפתיך ניכר אתה שתלמיד חכם אתה אלא יחזור הבן אצל אביו בשלום**, (בכת"י מינכן יש אצל מלת 'אל' איזה קו שקשה לפענח). לפי נוסחא זו הרי מובן אחר לגמרי לאמירת רשב"י זו, מתחילה לקח עמו את ר' אלעזר בר"י יוסי הצעיר לשמשו בדרך, אבל אחרי שהכיר בו שהוא תלמיד חכם שונה הלכות לא חפץ להשתמש בו יותר אלא יחזור הבן אצל אביו בשלום.

יתכן שההיכרות ההיא בתור תלמיד חכם היתה בעקימת שפתיו, כלומר איך שביטא והדגיש האסמכתא והבליע מלה מיותרת, לא סיים להגיד וזה לכם הטמא שאז היה מצטט שלש מילים מפסוק של תורה, ובוזה הוכר כת"ח שזהיר שלא לומר על פה דברים שבכתב או לכתוב שלש מילים בלי שרטוט, ושלא להפסיק במקום שלא פסק משה, ראה ירושלמי מגילה פ"ד ה"ה בר"ש ספרא שלא רצה להפסיק במקום שלא פסק משה, אמר עליו ר"ז אילו הוה ספרא ביומיה מניתיה חכם. ואמרו בבבלי גיטין ו' ע"א מאן יימר דר' אביתר בר סמכא הוא אחר שכתב בלי שרטוט, ושם נ"ח א מעשה בר' יהושע בן חנניה שהלך לכרך גדול שברומי, אמרו לו תינוק אחד יש בבית האסורים כו' עמד אותו תינוק ואמר הלא ה' זו חטאנו לו גו' אמר מובטחני בו שיורה הוראה בישראל, הכיר ריב"ח באותו תינוק שיהיה מורה הוראה בראותו זהירותו לבלי יופסק פסוק באמצע, שלכן ענה וסיים, וראה בירושלמי תענית פ"ד ה"ב כד תיחות תמן אמר ליה המנייתך חכם, ומש"כ בהגהותי שם. וכאן בראותו שעקם ר' אלעזר בר"י פיו ואמר אך 'וזה לכם' הדגיש הלימוד ונזהר לבלי להוסיף על פה סיפא דקרא החליט רשב"י בדעתו שצעיר זה ראוי למנותו חכם לכן לא חפץ להשתמש בו יותר אלא יחזור הבן אצל אביו בשלום.

*

'אני ראיתיה בעיר (רומי) והווי עליה כמה טיפי דמים' –

ראה העלבון מהחילול השם, כשגידר טיטוס בפרוכת ויצא ממנו דם קסבר כו'. ואף שלפי האמת

היה דבר טבעי, כי הכהן-גדול היה מזה ביום כפורים בקודש הקדשים ז' הזאות אחד למעלה וז' למטה, ותנן אם נגעו הדמים בהפרכת נגעו, ולא ימנע שבהמשך השנים כמה פעמים נגעו, והדם נבלע בהפרכת ככמה עניינים במקדש שהיו נבלעים במקומן, ועתה כשהולל קדושת הפרכת ונסתלק תוקף קדושה ממנו אז יצאו אלו הדמים בטבע. מכל מקום היה חילול השם לעיני הרואים... (מתוך שלה"ק תענית פרק תורה אור א בהגהה).

דף יח

'הערלה וכלאי הכרם מצטרפין זה עם זה' – כמו פיגול ונותר שמצטרפים לענין חיוב אכילה, כדלעיל. כי הכתוב כי קדש הוא כולל גם ערלה וכלאי הכרם שמתקדשים ונאסרים, ומכלילם בלאו אחד לומר שמצטרפים זה עם זה (לקוטי הלכות עפ"י רש"י). ויש מפרשים שמשנתנו הולכת בשיטת רבי מאיר שכל האיסורים מצטרפים ללקות עליהם בכזית משום 'לא תאכלו כל תועבה' (ע' ירושלמי פ"ב דערלה; תוס' יום טוב כאן. וראה באריכות בספר קרן אורה; חדושים ובאורים).

פרק חמישי

'נתנה קטלא בצוארה, טבעת בידה... כיון שנהנה מעל'. מדובר בגזברית שמסורים לה חפצי הקדש, הלכך אינה מתחייבת אלא כשנהנית, אבל שאר כל אדם כבר מעל משעת נטילתו אעפ"י שלא נהנה, משום שהוציאו מרשות הקדש (שיטה מקובצת להלן כ אות יב עפ"י הגמרא שם). לכאורה אפשר לפרש באופן פשוט יותר ולא דוק בגזברית; כגון שסבורה שהיא שלה, שאין כאן כוונת הוצאה מהקדש ולכן אין מעילה אלא בהנאה – כפי שמשמע בתוס' בקדושין (נה. ד"ה אין). ומשמע מהשטמ"ק שאף באופן זה יש מעילת הוצאה, ודוקא בגזבר אין הוצאה שהרי הוא ברשותו בהתר וידו כיד הקדש, אבל בשאר כל אדם שנטל וסבר שנטל את שלו – מכל מקום הוציא מרשות הקדש ומעל. ונראה שזוהי גם דעת התוס' להלן יט: ד"ה אין. וצ"ע.

'כי תמעל מעל אין מעל אלא שנוי... אכילתו ואכילת חברו הנייתו והניית חברו... מצטרפין זה עם זה ואפילו לזמן מרובה...'...נראה שהוא משום דהך איסורא דמעילה דרשינן במעילה דף י"ח 'כי תמעל מעל – אין מעל אלא שינוי', דמבואר בזה דכל יסוד איסור מעילה הוא משום דין גזל הקדש, וכן מוכח מהא דמעילה שיעורו בפרוטה, וצירף את המעילה לזמן מרובה, ואכילתו ואכילת חברו מצטרפין, אשר כל זה הוא משום דדין גזלה ביה, ולהכי הוא דמצטרף בכל גווני, ושיעורו בפרוטה כדין גזל... (מתוך חדושי הגר"ח הלוי הל' מעילה ח, א).

א. מבואר בדבריו שגם סוג מעילה של 'נהנה' (ללא פגם), יסודו משום גזל הוא, שלכן שיעור הנהנה הוא בשוה-פרוטה ומצטרף לזמן מרובה. והדבר מפורש שם בהמשך דבריו להוכיח זאת מדברי הרמב"ם בפרק ז. [ובספר אבי עזרי (קמא. סנהדרין יט, ד) פרש דברי הרמב"ם הללו באופן אחר, ולפי דבריו נדחית ההוכחה משם]. וכן מובא בחידושים על הש"ס בשם הגר"ח, שלכך אכילתו ואכילת / הניית חברו מצטרפות – לפי שגם באכילתו או בהנייתו, חיובו הוא משום גזל והוצאה, הלכך מצטרפת עם מעילת-הוצאה שנותן לחברו. וכ"ה גם בזכר יצחק (ו ד"ה הן).